บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาบทนี้เป็นการเสนอทฤษฎีแนวความคิดและงานวิจัยที่คล้ายคลึงกัน เพื่อเป็นแนวทางในการ นำมาประยุกต์ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 7 ส่วน ดังต่อไปนี้ คือ

1. ความหมายของเมือง
2. องค์ประกอบของเมือง
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง
4. ทฤษฎีการเจริญเติบโตของภูมิภาค
5. ทฤษฎีขั้วการพัฒนาหรือขั้วความเจริญ
6. วิธีวิเคราะห์ทางสถิติที่ใช้ในการศึกษา
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของเมือง

มีผู้ให้ความหมายของเมืองไว้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านรัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและทางด้านผังเมือง จึงพอที่จะทำการสรุปเฉพาะผู้ที่ได้ให้ความหมายไว้อย่างกว้าง ๆ ดังนี้[1]

Meadows ให้ความหมายของ เมือง ว่า ชุมชนนั้นจะต้องมีลักษณะที่แสดงถึงสภาพความเป็นเมือง(Urbanism) และมีกระบวนการของความเป็นเมือง(Urbanization)เกิดขึ้น โดยให้คำจำกัดความดังต่อไปนี้

สภาพความเป็นเมือง (Urbanism) คือ ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเกิดมาจากปฏิกิริยาตอบโต้ระหว่างกระบวนการทางวิชาการและกระบวนการทางสังคม เป็นรูปแบบที่มีอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่ง

---

[1]จารุวรรณ ธำรงเกียรติ,"การศึกษาการเจริญเติบโตของชุมชนในจังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา : การใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนประชาธิปไตยและคลองบางหลวง,"(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตมหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2530),หน้า 7-8.

ต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. เป็นที่รวมของคนหลายกลุ่มหลายเชื้อชาติ

2. มีแรงงานที่เชี่ยวชาญเฉพาะประเภทอยู่ในระดับสูง

3. มีกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่การเกษตร

4. เป็นตลาดทางด้านเศรษฐกิจ

5. เป็นที่ที่มีปฏิกิริยาตอบโต้ระหว่างการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการต่าง ๆกับ การอนุรักษ์วัฒนธรรม

6. เป็นที่ที่มีพัฒนาการของความก้าวหน้าทางวิชาการและศิลปะ

7. เป็นศูนย์กลางการบริหารของรัฐบาล

กระบวนการของความเป็นเมือง (Urbanization) คือ กระบวนการซึ่งเกิดขึ้นดังนี้ คือ

1. คุณค่าของเมืองถูกแผ่ขยายออกไป

2. มีการเคลื่อนย้ายของประชากรออกจากชนบทสู่เมือง

3. รูปแบบของพฤติกรรมถูกเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะเหมือนคนเมือง

คำรบลักษณ์ สุรัสวดี ให้นิยามของคำว่า เมือง คือ สถานที่ซึ่งมนุษย์มาตั้งถิ่นฐานเพื่อรวมกันดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคนเพื่อยังชีพจนมีสภาวะต้องพึ่งพากันและกัน จึงต้องอยู่ใกล้กันจนเกิดมีศูนย์กลางติดต่อหรือศูนย์กลางเมือง ย่านที่พักอาศัยสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปการ กฎข้อบังคับในการอยู่รวมกันอย่างผาสุกและระบบเศรษฐกิจ อันเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนในวงกว้างของชุมชนเมืองนั้น

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 กล่าวไว้ว่า เมือง หมายถึง แคน ประเทศ จังหวัดหรือเขต ซึ่งเป็นที่ชุมชนและเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด กับทั้งได้มีคำอธิบายเพิ่มเติมไว้ด้วยอีกว่า ถ้าเป็นเมืองใหญ่ หมายถึง เขตภายในกำแพงเมือง แต่โดยทั่วไปแล้ว เมือง จะหมายถึง พื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด

วรวุฒิ หิรัญรักษ์ กล่าวไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมืองของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชกล่าวไว้ว่า เมือง เป็นเขตชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น

เมืองเป็นเขตที่มีความเจริญกว่าบริเวณรอบนอกที่เป็นชนบทประชากรที่อยู่อาศัยอยู่ในเมืองส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพที่มิใช่เกษตรกรรม เมืองเป็นศูนย์กลางของการผลิตและการจำหน่ายสินค้าและบริการตลอดจนเป็นศูนย์กลางของตลาดปัจจัยการผลิตที่สำคัญเช่น แรงงานและคน เมืองจะเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมขนส่ง การติดต่อสื่อสาร การบริหาร การปกครองและศิลปวัฒนธรรมต่างๆ และเมื่อพิจารณาในแง่ของการปกครอง เมืองจะต้องมีอาณาเขตที่แน่นอน เพื่อสะดวกแก่การปกครองและการให้บริการด้านสาธารณูปโภคต่างๆแก่ประชากรภายในเมืองนั้น เช่น การประปา การระบายน้ำเสีย การกำจัดขยะมูลฝอยเป็นต้น

2.2 <u>องค์ประกอบของเมือง</u>

ได้มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นว่า เมืองควรประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้[2]

1. จำนวนประชากร (Population) บริเวณที่เป็นเมืองต้องมีประชากรมากพอสมควร ซึ่งในแต่ละประเทศกำหนดไว้ต่างกัน เช่น เดนมาร์ก กำหนดไว้ว่า เขตเมืองต้องมีประชากรไม่ต่ำกว่า 200 คน ไอร์แลนด์ ไม่ต่ำกว่า 300 คน ฝรั่งเศส ไม่ต่ำกว่า 2,000 คน สหรัฐอเมริกา ไม่ต่ำกว่า 2,500 คน กรีก ไม่ต่ำกว่าา 10,000 คน เป็นต้น

สำหรับประเทศไทย เมืองในขอบเขตการปกครองท้องถิ่นกำหนดไว้ว่า ประชากรในเขตเทศบาลนครมีประชากรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป เทศบาลเมืองมีจำนวนประชากร 10,000 คนขึ้นไป เทศบาลตำบลไม่ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย

2. ความหนาแน่นของประชากร (Density) เป็นการดูจำนวนประชากรต่อพื้นที่ที่ประชากรอาศัยอยู่ ในประเทศไทยกำหนดไว้ว่า เทศบาลนครและเทศบาลเมือง มีความหนาแน่นของประชากร 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร เทศบาลตำบลไม่ได้ระบุในกฎหมาย ส่วนสุขาภิบาลมีจำนวนประชากร 1,500 คนขึ้นไป

3. ลักษณะการประกอบอาชีพ (Function) ของประชากรเมือง จะเป็นอาชีพในภาคอุตสาหกรรมและภาคการบริการหรือชั้นทุติยภูมิและตติยภูมิ ซึ่งอาชีพของคนเมืองจะเป็นอาชีพที่ให้บริการแก่

---

[2]บังเอิญ เจริญสุข,"การศึกษาเพื่อวางนโยบายการพัฒนาเทศบาลเมืองนครพนม," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2532),หน้า 8-9.

คนในเมืองด้วยกันและคนในชนบทที่ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมหรือขั้นปฐมภูมิ ซึ่งคนชนบทจะเป็นผู้ผลิตสินค้าและอาหารเลี้ยงคนในเมือง

นอกจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว นักวิชาการบางท่านยังมีความเห็นว่าเมืองควร มีองค์ประกอบอื่นอีก เช่น เมืองต้องมีบริการสาธารณะที่เป็นการใช้จักรกล (Mechanical Infrastructure)เช่น ระบบระบายน้ำ การกำจัดน้ำเสีย การประปา เป็นต้น อันเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดหาให้ เมืองต้องมีสัญญลักษณ์ของความมั่นคง (A Symbol of Wealth) ซึ่งมักปรากฏให้เห็นทางกายภาพหรือสัญญลักษณ์ประจำเมือง ดังเช่น นครปารีสมีหอคอยไอเฟล นครนิวยอร์คมีเทพีสันติภาพ นครซานฟรานซิสโกมีสะพานโกเดนเกสเป็นสัญญลักษณ์ประจำเมืองของแต่ละเมือง เป็นต้น

พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติและสุนันทา สุวรรณโฉดม ได้ให้ความหมายของเมืองว่า โดยทั่วไปจะมีองค์ประกอบดังนี้[3]

1. เป็นอาณาบริเวณพื้นที่ธรรมชาติส่วนหนึ่ง ซึ่งมีประชากรเป็นโครงสร้างพื้นฐาน

2. จำนวนประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในพื้นที่จะต้องมีขนาดและสัดส่วนต่อขนาดที่ดินในลักษณะที่ถือได้ว่า หนาแน่น หรือค่อนข้างหนาแน่น

3. มีขอบเขตที่แบ่งแยกพื้นที่ส่วนนี้ออกจากพื้นที่ชนบท โดยอาศัยกฎเกณฑ์ทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประชากร การเมือง การปกครองหรือขอบเขตทางภูมิศาสตร์

4. ประชากรผู้อยู่อาศัยในพื้นที่มีวิถีการดำรงชีวิตในลักษณะคนเมือง เช่น ในเรื่องการประกอบอาชีพ ซึ่งบุคคลส่วนใหญ่จะต้องประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม

---

[3]วรวุฒิ หิรัญรักษ์, เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมือง, เอกสารการสอนสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พิสูจน์อักษร,2532),2 : 402.

2.3 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง

2.3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง

เมืองเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา กระบวนการเปลี่ยนแปลงในที่นี้ หมายถึง การเจริญเติบโต (Growth) ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับของการกระทำ (Changes in Performance Level) อันเนื่องจาก องค์ประกอบของเมืองต่าง ๆ นั้น สามารถเห็นผลของการเจริญเติบโตว่า มีการเพิ่มขึ้นในขนาดน้ำหนัก หรือ กำลังอำนาจ ส่วนการพัฒนา (Development)เป็นการเปลี่ยนแปลงในระบบของการกระทำ(CHange in the System which Performs) สามารถเห็นผลได้จากการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพหรือประสิทธิภาพ การเปลี่ยนแปลงทั้งสองความหมายนี้ต่างกัน แต่อาจเกิดขึ้นควบคู่กันหรือไม่ก็ได้ เช่น มีการเจริญเติบโตโดยไม่มีการพัฒนา หรือมีการพัฒนาโดยไม่มีการเจริญเติบโตตามมาด้วยก็ได้[4]

มีนักวิชาการหลายท่าน กล่าวถึง การเจริญเติบโตของเมืองในความเห็นต่างๆ ดังนี้[5]

กราส (Gras) ให้คำอธิบายถึงการเจริญเติบโตของเมืองว่า เมืองจะเจริญเติบโตขึ้นเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนถาวรแล้ว มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันมากขึ้นถ้าสภาพเช่นนี้ยังคงเป็นอยู่ต่อไปเรื่อยๆ เมืองก็จะกลายเป็นนครหรือมหานคร แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ (Nature Resouces)ที่มีอยู่,ที่ตั้งของเมือง (Location) ไม่ใกล้เมืองใหญ่จนเกินไป และมีภูมิอากาศที่เหมาะสมที่จะอยู่อาศัย

คูลี่ (Cooley) เห็นว่า เมืองใดจะขยายตัวเจริญเติบโตขึ้นเป็นเมืองใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับการที่บริเวณนั้นมีการหยุดพักการขนส่งหรือไม่อาจเป็นการหยุดพัก เพื่อเปลี่ยนวิธีการขนส่งจากทางเรือเป็นทางรถไฟ หรือจากทางรถไฟเปลี่ยนเป็นทางเรือ หรือเป็นการหยุดพักเพื่อแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในสินค้า ไม่ว่าจะเป็นการหยุดเพื่อเปลี่ยนวิธีการขนส่งหรือเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ เป็นกิจกรรมที่ดึงดูดให้มีการปฏิบัติงานร่วมกันของคนจำนวนมาก

---

[4]อมร รักษาสัตย์, กระบวนการพัฒนา,(กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช,2515),หน้า 2-7.

[5]ซามูเอล คอลนิก, ชุมนุมชน,แปลโดยประสาท หลักศิลาและประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง (กรุงเทพมหานคร : สภาวิจัยแห่งชาติ,2509),หน้า 5-7.

แมคเคนซี่(Mc Kenzie)ได้ยกตัวอย่างการเจริญเติบโตของเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกาว่าเกิดจากการพัฒนาการขนส่งทางน้ำ ทางรถไฟ ทางรถยนต์ และโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ไม่ว่าจะเป็นการประปา ไฟฟ้า การสื่อสาร ฯลฯ ต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่ทำให้เมืองเจริญเติบโตขึ้นทั้งนั้น อย่างสมัยที่การขนส่งทางน้ำมีความสำคัญเมืองจะเกิดขึ้นตามริมฝั่งแม่น้ำ ต่อมาสมัยที่มีการขนส่งทางรถไฟการเจริญเติบโตของเมืองจะอยู่ห่างชายฝั่งเข้าไป เมื่อมีการพัฒนาการขนส่งทางรถยนต์ในศตวรรษที่ 20 ก็เกิดมีเมืองใหญ่ๆ ขึ้นตามภูมิภาคต่างๆในประเทศ

Ghatak กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม(Industrializtion) เป็นกลยุทธที่สำคัญสำหรับการเร่งอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเพิ่มมาตรฐานการครองชีพในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งก่อให้เกิดการเจริญเติบโตของเมืองในอัตราที่รวดเร็ว เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อมขึ้นมาก ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาการว่างงานได้ทางหนึ่ง[6]

2.3.2 <u>ทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมือง</u>

ทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมืองนี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้สรุปแนวความคิดออกเป็นทฤษฎีหลายทฤษฎี ซึ่งในการศึกษานี้จะกล่าวถึง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของเมืองด้วยกัน 5 ทฤษฎี คือ

2.3.2.1 <u>ทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมืองโดยเลอซ์</u>[7]

ทฤษฎีนี้มีแนวความคิดคล้ายกับทฤษฎีแหล่งกลางของคริสทอลเลอร์ แต่ต่างกันตรงคริสทอลเลอร์ วิเคราะห์เริ่มต้นจากในเมือง แต่เลอซ์วิเคราะห์เริ่มจากชนบท

เลอซ์ ได้ตั้งข้อสมมุติฐานการเจริญเติบโตของเมืองไว้ คือ

1. การกระจายตัวของวัตถุดิบเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมนั้น เป็นไปอย่างสม่ำเสมอและไม่มีค่า

---

[6]พรชัย พัฒนบัณฑิต, <u>การพัฒนาการเศรษฐกิจ</u>, (กรุงเทพมหานคร : หจก.โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,2530), หน้า 193-195.

[7]วรวุฒิ หิรัญรักษ์, <u>เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมือง</u>, หน้า 413-419.

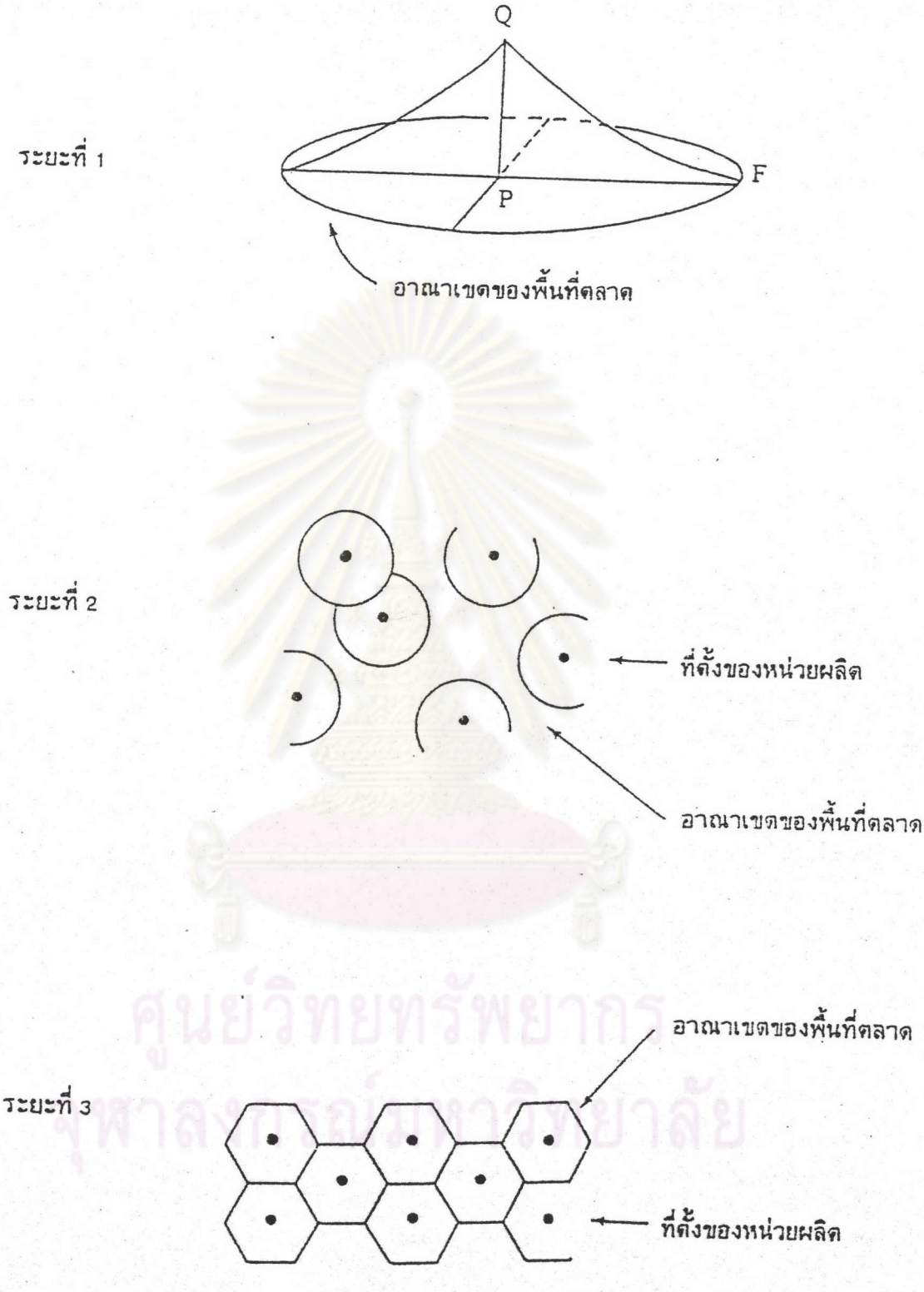

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงระบบอาณาเขตตลาดรูปแบบหกเหลี่ยมของทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมืองโดย เลอช์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขนส่งวัตถุดิบ ดังนั้น หน่วยสินค้าจะตั้งอยู่ที่ใดก็ตามย่อมเสียต้นทุนการผลิตเท่ากันเสมอ

2. การกระจายตัวของประชากรมีความหนาแน่นเท่ากันทุกท้องที่

3. รสนิยมและความพึงพอใจของผู้บริโภคเหมือนกันหมด

4. หน่วยการผลิตมีโอกาสที่จะแข่งขันได้เท่าเทียมกัน

แนวคิดของเลอซ์ มาจากเรื่องอาณาเขตตลาดของแต่ละหน่วยผลิตซึ่งเป็นรูปวงกลมการแข่งขันกันระหว่างหน่วยผลิตในอุตสาหกรรมเดียวกัน ทำให้อาณาเขตของตลาดแต่ละหน่วยผลิตกลายเป็นรูปหกเหลี่ยมและทุกหน่วยผลิตได้รับเฉพาะกำไรปกติ เมื่อเมืองเกิดอุตสาหกรรมมากประเภทขึ้นก็จะเกิดระบบหกเหลี่ยมสำหรับอุตสาหกรรมแต่ละประเภทมีขนาดแตกต่างกันแล้วแต่ลักษณะของผลผลิตอุตสาหกรรม ถ้าหากนำเอาระบบหกเหลี่ยมของอุตสาหกรรมทุกประเภทมาซ้อนกันในแผ่นกราฟจะได้ศูนย์กลางร่วมอย่างน้อยหนึ่งแห่งที่เป็นมหานครซึ่งมีกิจกรรมทุกประเภทเกิดขึ้น ศูนย์กลางอื่นๆซึ่งมีกิจกรรมน้อยกว่า จะกลายสภาพเป็นเมืองอันดับรองลงไป คือ เป็นเมืองใหญ่ เมืองเล็กตามลำดับ

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีข้อวิจารณ์ถึงข้อบกพร่องของทฤษฎีนี้หลายประการ เช่น

1. ข้อสมมุติที่ว่าให้การกระจายตัวของวัตถุดิบ เพื่อใช้ในการอุตสาหกรรมเป็นไปอย่างสม่ำเสมอนั้น ขัดแย้งกับความเป็นจริง
2. ข้อสมมุติที่ให้ประชากรกระจายตัวเท่ากันตลอดภูมิภาคนั้น จะเป็นไปได้เมื่อเกิดแหล่งชุมชนขึ้น
3. พื้นที่ของการให้บริการหรืออาณาเขตตลาด ในทางปฏิบัติจะไม่มีเขตแดนแต่จะคาบเกี่ยวซ้อนทับกันไปหมด

2.3.2.2 <u>ทฤษฎีฐานเศรษฐกิจกับการเจริญเติบโตของเมือง</u>[8]

แนวความคิดของทฤษฎีนี้คือ โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจเมือง ประกอบด้วยกิจกรรมสองประเภท คือ 1.กิจกรรมพื้นฐานหรือฐานการส่งออก (Export Base) ซึ่งผลิตและจำหน่ายสินค้า เพื่อการส่งออกไปนอกเขตเมือง 2.กิจกรรมบริการ(ที่ไม่ใช่กิจกรรมพื้นฐาน) ซึ่งสินค้าและบริการจะถูกบริโภคที่บ้านภายในเขตเมือง ทฤษฎีนี้สมมุติว่า กิจกรรมพื้นฐาน จะเป็นกุญแจนำไปสู่การเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวในสาขาเศรษฐกิจจะชักจูงให้เกิดการขยายตัวในกิจกรรมบริการและในระบบเศรษฐกิจ

---

[8]เรื่องเดียวกัน, หน้า 419.

เมืองทั้งหมด

ข้อบกพร่องของทฤษฎีนี้ คือ 1. การแบ่งแยกกิจกรรมภายในเมืองระหว่างกิจกรรมพื้นฐานหรือกิจกรรมที่ผลิตเพื่อการส่งออกกับกิจกรรมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในเมืองทำได้ค่อนข้างลำบาก

2. แบบจำลองค่อนข้างหยาบ เนื่องจากแบ่งกิจกรรมในเมืองออกเป็นสองประเภทเท่านั้น ทำให้การทำนายอัตราความเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจในระยะยาวไม่ดีนัก

3.นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านไม่ยอมรับการแบ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมืองเป็นสองประเภท คือ กิจกรรมพื้นฐาน และกิจกรรมบริการ เท่านั้น

2.3.2.3 <u>ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาของเมือง</u>

ทฤษฎีนี้มีแนวความคิด คือ เมืองเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์ แรงผลักดัน 2 ประการที่ทำให้เกิดการเจริญเติบโต คือ การแข่งขันกันทางเศรษฐกิจของมนุษย์และความมีอิทธิพลของเมือง ในการกำหนดวิถีชีวิตของประชากร ที่อาศัยอยู่ในเมืองและบริเวณรอบ ๆ[9]

ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาของเมืองได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการทางนิเวศน์วิทยาของเมือง (Urban Ecological Process)เป็นลักษณะที่เกิดจากการเจริญเติบโตของสังคมเมือง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการเจริญเติบโตและการเสื่อมสลายควบคู่กันไปเสมือนหนึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต (Organism) การเจริญเติบโตและการเสื่อมสลายของสังคมเมืองได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงรูปของเมืองไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความต้องการทางเศรษฐกิจ โดยมีนักสังคมวิทยาหลายท่านได้ศึกษาและเสนอแนวความคิดไว้ แบ่งออกเป็นหลายกลุ่มด้วยกัน สำหรับการศึกษานี้ จะยกมาเฉพาะแนวความคิดทางทฤษฎีนิเวศน์วิทยาของเมืองที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก[10] ได้แก่ (แผนภูมิที่ 2.2)

1. Concentric Zone Concept

แนวความคิดนี้มาจากการศึกษาการเจริญเติบโตของนครชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา

---

[9]เรื่องเดียวกัน.

[10]จารุวรรณ ธำรงเกียรติ,"การศึกษาการเจริญเติบโตของชุมชนในจังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา: การใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนประชาธิปไตยและคลองบางหลวง,"หน้า 10-13.

โดยนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ Ernest W. Burgess ในปี1952 ได้เสนอแนวความคิดว่าการขยายตัวของเมืองนั้นมีลักษณะเป็นรูปวงกลมขยายออกไปเรื่อยๆจากใจกลางเมืองตามการขยายตัวของกิจกรรมที่ขยายตัวออกไป โดยอาศัยผู้คนที่เคลื่อนย้ายออกไปเป็นตัวกระทำหลักซึ่งกำหนดให้จุดศูนย์กลางของเมืองเป็นย่านธุรกิจกลาง (Central Business District or Loop) เป็นแกนเมือง ส่วนที่ถัดออกมาเรียกว่า ย่านกลางเปลี่ยนแปลง (Transition Zone) เป็นย่านที่มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจ และยังรวมไปถึงร้านค้า อาคาร และโรงแรม ตลอดจนสถานีขนส่งและโรงงานอุตสาหกรรมเบา ย่านนี้เป็นย่านที่กิจกรรมประเภทที่อยู่อาศัยจะถูกบุกรุกให้ขยับขยายออกไป โดยการเข้าแทนที่ของธุรกิจและอุตสาหกรรม ถัดออกมาจะเป็นย่านพักอาศัยของชนชั้นกลาง (Residential Zone) ที่หลีกหนีออกจากสิ่งรบกวนและสภาพแวดล้อม รอบนอกสุดเป็นย่านคนเดินทางเข้า-ออกประจำ (Commuter's Zone) เป็นย่านพักอาศัยของคนที่มีฐานะดี ซึ่งทำงานอยู่ในใจกลางเมืองที่ต้องการการคมนาคม ที่สะดวกรวดเร็วแก่การเดินทาง และบางส่วนจะกลายเป็นพื้นที่ชานเมือง

2. Axial Development Concept or Star Concept

เป็นแนวความคิดที่ว่าด้วย การขยายตัวของเมืองในลักษณะที่เมืองได้ขยายออกไป ตามเส้นทางคมนาคมขนส่ง(Access) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของระยะเวลาของการเข้าถึง ดังนั้น รูปแบบเมืองที่จะขยายตัวจึงถูกควบคุมโดยกิจกรรมของการขนส่ง แนวความคิดนี้เป็นการเสนอความคิดที่พัฒนาขึ้นจาก Concentric Zone Concept เพราะว่าการเข้าถึงเป็นจุดเดียวที่เป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงในแง่ของเวลาที่มีความสำคัญพอกับระยะทาง เป็นที่ยอมรับกันว่า กิจกรรมในการขนส่งในทุกพื้นที่ของเมืองมีจำกัดและการเคลื่อนไหวจะอยู่ในถนนการขยายการใช้ที่ดินแต่ละชนิดจะเป็นไปตามถนนหลัก โดยเฉพาะถนนสายที่ให้ความเร็วมากซึ่งเป็นผลให้เกิดรูปร่างคล้ายดาว(Star Shaped) ออกไป สำหรับ Built-up Area และจำนวนของแฉกดาวนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนถนนที่สำคัญในเมือง ข้อจำกัดการขยายตัวตามถนนสายรัศมีก็คือ การแข่งขันในพื้นที่ที่ใกล้ศูนย์กลางกว่า

3. Sector Concept

โดยนักสังคมวิทยาชื่อ Homer Hoyt เชื่อว่าการขยายตัวของเมือง(ค.ศ.1969)มิใช่มีลักษณะเหมือนConcentric Zone Concept ของ Burgess เสมอไป โดยพิจารณาเสริมถึงลักษณะของเส้นทางคมนาคมต่างๆ ที่เป็นปัจจัยในการขนส่งของกิจกรรมในเมืองที่มีแนวเป็นเส้นตรง จึงทำให้โครงรูปของเมือง

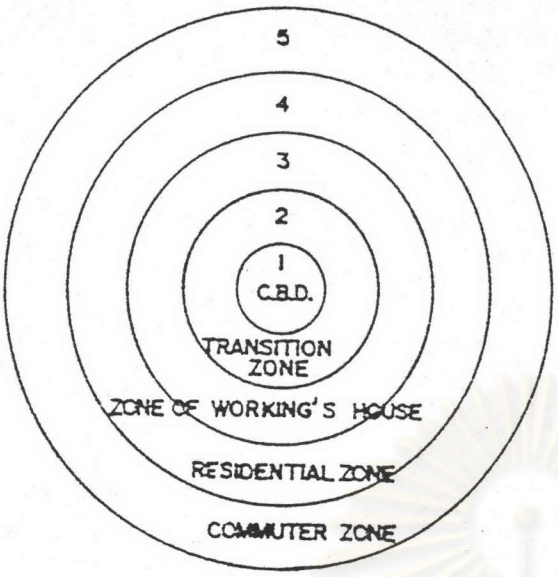

แบบจำลองรูปแบบเมืองแบบ
Concentric Model

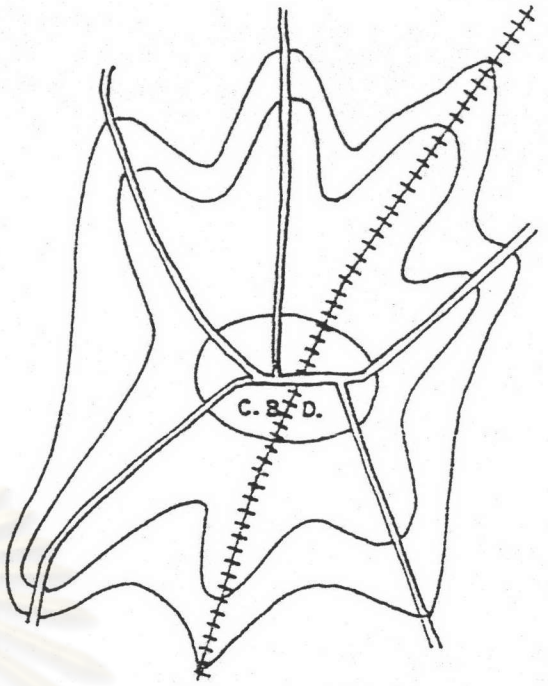

แบบจำลองรูปแบบเมืองแบบ
Axial Development or Star Model

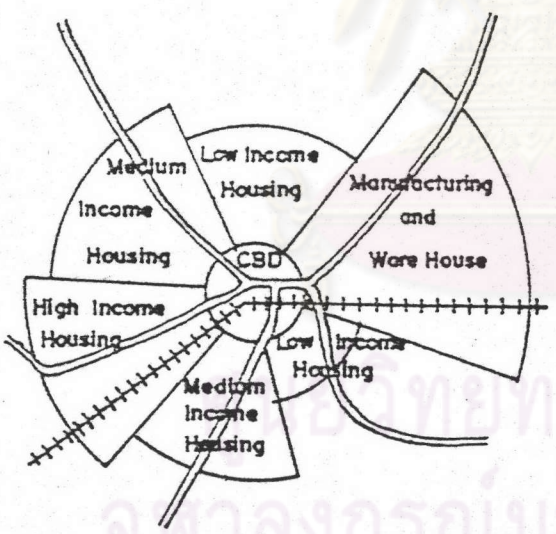

แบบจำลองรูปแบบเมืองแบบ
Sectorial Model

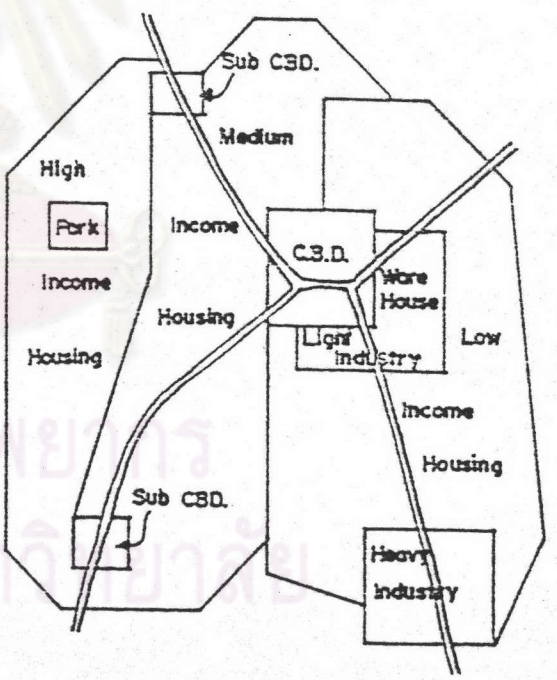

แบบจำลองรูปแบบเมืองแบบ
Multiple Nuclei Model

การศึกษาตัวชี้วัดการเจริญเติบโตของเมืองจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว
กรณีศึกษา : จังหวัดชลบุรีและระยอง

สัญญลักษณ์ : ถนน ทางรถไฟ เขตกิจกรรมประเภทต่าง ๆ

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงรูปแบบของเมือง(Urban Pattern) ตามทฤษฎีนิเวศน์วิทยาเมือง

มีลักษณะเหมือนผัดหรือรูปลิ่มที่แบ่งออกเป็นส่วนๆ(Sectors)ในแต่ละส่วนของเมืองประกอบด้วยกิจกรรมและประชากรในพื้นที่ต่างๆ ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปวงกลมซ้อนกันเสมอไป กล่าวคือ บริเวณย่านอุตสาหกรรมไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นโดยรอบศูนย์กลางเมืองแต่อาจขยายโดยอาศัยทางรถไฟเป็นแนวหรือส่วนต่าง ๆ ไปตามแนวยาวออกสู่ชานเมือง

4. The Multinuclear Concept

C.D.Harris และ E.L.Ullman นักสังคมวิทยาทั้งสองมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ศูนย์กลางของเมืองนั้นมิได้เกิดขึ้นมาจากที่แห่งเดียวกล่าวคือ เมืองนั้นมิได้ขยายตัวขึ้นโดยรอบอาณาบริเวณศูนย์กลางหรือย่านธุรกิจกลางเมืองแห่งเดียวแต่หากมีศูนย์กลาง(Nucleas)ของเมืองอยู่หลายแห่ง และเกิดการขยายตัวรอบๆ ศูนย์กลางเหล่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นศูนย์การค้าศูนย์การอุตสาหกรรม ย่านสถาบันราชการ หรือย่านที่พักอาศัย ที่อยู่ในเมืองนั้น ๆ

นอกจากรูปแบบเมืองทั้ง 4 แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการแตกย่อยแนวความคิดออกไปอีกมากมาย เช่น Mono-Centric Concept,Bi-Centric Concept,Poly-Centric Concept หรือ CorridorConcept ซึ่งแต่ละแนวความคิดที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในข่ายของทฤษฎีนิเวศน์วิทยาของเมืองทั้งสิ้น

2.3.2.4 <u>ทฤษฎีวิวัฒนาการของเมือง</u>

ทฤษฎีวิวัฒนาการของเมือง สามารถใช้อธิบายการเจริญเติบโตของเมืองได้เช่นกัน เนื่องจากการที่เมืองมีสภาพความเป็นเมือง และเกิดกระบวนการเป็นเมืองขึ้น จะต้องผ่าน ขั้นตอนการวิวัฒนาการมีการเจริญเติบโต มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการขยายตัวและเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลาเสมือนหนึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต ดังนั้น จึงควรทราบถึงขั้นตอนของ การดำรงชีวิตของเมือง ซึ่งนักทฤษฎีได้แบ่งขั้นตอนการวิวัฒนาการของเมือง ไว้ดังนี้[11]

Patrick Geddes ได้กล่าวถึง การวิวัฒนาการของเมืองไว้เป็นลำดับดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow) เป็นขั้นเริ่มต้นของการรวมตัวขึ้นเป็นชุมชน

ขั้นที่ 2 ขั้นสร้างเมือง (Build Up) เป็นขั้นที่มีการก่อสร้างอาคารอยู่หนาแน่นในศูนย์กลาง

---

[11]เรื่องเดียวกัน,หน้า 13-15.

และเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไป

ขั้นที่ 3 ขั้นที่เมืองขยายตัวออกและศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม

ขั้นที่ 4 ขั้นที่เมืองเจริญเติบโตแบบกระจัดกระจาย และศูนย์กลางเมืองเสื่อมโทรม

Taylor กล่าวถึง วิวัฒนาการของเมือง (Urban Evolution)เมื่อพิจารณาจาก ลักษณะโครงสร้างภายในของเมือง ซึ่งปรากฏเป็นรูปแนวถนนและการใช้ที่ดิน พบว่า มีวิวัฒนาการของเมืองอยู่ 4 ระดับคือ

ขั้นที่ 1 ขั้นทารก (Infantile) เริ่มต้นในการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็กไม่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินให้เห็นเด่นชัด

ขั้นที่ 2 ขั้นวัยรุ่น (Juvanile) มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินเป็นบริเวณพักอาศัย แต่มีอุตสาหกรรมรวมอยู่ในครัวเรือน

ขั้นที่ 3 ขั้นผู้ใหญ่ (Mature) โครงสร้างภายในแบ่งเป็นที่พักอาศัยพาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม อย่างเห็นได้ชัด

ขั้นที่ 4 ขั้นชรา (Senile) เป็นเมืองที่มีโครงสร้างภายในเมืองเสื่อมโทรม อันเนื่องจากการเติบโตเต็มที่

จะเห็นได้ว่า วิวัฒนาการของเมืองของPatrick Geddes นั้น เมืองจะมีการเจริญเติบโตทุกขั้นตอนที่แบ่งออกมาแต่ในขณะเดียวกันของในขั้นตอนที่3 และ 4 จะมีการเสื่อมโทรมเกิดขึ้นควบคู่ไปด้วย ส่วนวิวัฒนาการของเมืองของTaylor การเจริญเติบโตของเมืองจะเป็นได้ชัดในช่วงระหว่างขั้นที่ 1 และ 2 กับช่วงระหว่างขั้นที่ 2 และ 3 ส่วนในขั้นที่ 4 เป็นการเสื่อมโทรมของเมือง อันเนื่องจากการเจริญเติบโตเต็มที่และมีแนวโน้มว่าเมืองต้องตายไปในที่สุด

2.3.2.5 <u>ทฤษฎีการสื่อสารกับการเจริญเติบโตของเมือง</u>[12]

แนวความคิดของทฤษฎีการสื่อสารกับการเจริญเติบโตของเมือง คือ เมืองเป็นศูนย์กลางของการติดต่อสื่อสารกันของมนุษย์ การเติบโตของเมืองจะวัดได้จากการขยายตัวของระบบการคมนาคมและการสื่อสารภายในเมือง R.L. Meier เสนอทฤษฎีนี้โดยมีความเห็นว่า เมืองเป็นผลิตผลของการติดต่อสื่อสารกันของมนุษย์ (Human Interaction) ซึ่งมีการขนส่งและการสื่อสารเป็นสำคัญ

---

[12]วรวุฒิ หิรัญรักษ์, <u>เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมือง</u>, หน้า 418-419.

ในระยะแรกเมืองพัฒนาและการเจริญเติบโตได้ เพราะ เมืองทำให้มนุษย์ได้มีโอกาสติดต่อกันแบบเผชิญหน้ากัน(Face to face interaction) ต่อมามีการพัฒนาทางเทคโนโลยีและเกิดปัญหาความแออัดของการจราจร อันนำไปสู่การติดต่อสื่อสารโดยระบบการสื่อสารที่ทันสมัยแทนการติดต่อด้วยระบบขนส่ง ประโยชน์หลักที่ได้จากการเข้ามาอยู่ร่วมกันในเมือง คือ การได้อยู่ใกล้แหล่งการแลกเปลี่ยนข่าวสาร และใกล้แหล่งที่จะทำให้การติดต่อค้าขายสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ตามทฤษฎีนี้ การเจริญเติบโตของเมืองจะแสดงออกในรูปของการเพิ่มขึ้นของอัตราการติดต่อสื่อสาร ซึ่งผ่านระบบการสื่อสารสาธารณะ ดังนั้น เมืองที่มีระบบการสื่อสารสาธารณะที่ดีกว่าย่อมแสดงถึงเมืองที่มีการเจริญเติบโตมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่วัดได้ระหว่างอัตราการเปลี่ยนแปลงของการสื่อสารกับอัตราการเปลี่ยนแปลงของการเจริญเติบโตของเมือง และการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมทางด้านการสื่อสารจะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการเจริญเติบโตของเมือง

ถึงกระนั้นก็ตาม ทฤษฎีนี้มีคุณค่าอย่างมากในการอธิบายการเจริญเติบโตของเมือง โดยเน้นทางด้านพฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาการของเมือง

2.4 <u>ทฤษฎีความเจริญเติบโตของภูมิภาค</u>[13]

ความเจริญเติบโตของภูมิภาค หมายถึง การเพิ่มขึ้นเชิงปริมาณของตัวแปรทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในภูมิภาค ได้แก่ ผลผลิต การจ้างงาน และรายได้ต่อบุคคล เป็นต้น ความเจริญเติบโตของภูมิภาคอาจวัดได้ในรูปของรายได้ต่อบุคคลในภูมิภาคที่เพิ่มขึ้นได้ ในกลุ่มทฤษฎีนี้ประกอบด้วยแบบจำลองความเจริญเติบโตของภูมิภาคของฮาร์รอดและโดมาร์ แบบจำลองความเจริญเติบโตของภูมิภาคของนีโอ-คลาสสิก แบบจำลองการวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน โดยอาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีโครงสร้างอุตสาหกรรม และแบบจำลองฐานการส่งออกของนอร์ทและทีโบท์

-แบบจำลองความเจริญเติบโตของภูมิภาค ของฮาร์รอดและโดมาร์ เน้นการออม และการลงทุนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาค

---

[13]ชูชีพ พิพัฒนศิลี, <u>เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมือง</u>, เอกสารการสอนสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พิสูจน์อักษร,2532),2 : 189-204.

-แบบจำลองความเจริญเติบโตของภูมิภาคของนีโอคลาสสิกกล่าวว่า ความเจริญเติบโตของภูมิภาคขึ้นอยู่กับการสะสมทุน การเพิ่มขึ้นของอุปทานแรงงาน และความก้าวหน้าทางด้านเทคนิค

-แบบจำลองการวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน โดยอาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีโครงสร้างอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นทฤษฎีความเจริญของภูมิภาคที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง ความเจริญของภูมิภาคกับโครงสร้างการผลิตอุตสาหกรรมในภูมิภาคนั้น โดยพิจารณาว่า ภูมิภาคที่มีโครงสร้างการผลิตด้านอุตสาหกรรมขยายตัวเร็วและในสัดส่วนที่มากในภูมิภาคย่อมมีความเจริญทางเศรษฐกิจมาก และภูมิภาคที่มีแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมได้เปรียบก็จะเอื้ออำนวยให้มีความเจริญในภูมิภาคมากขึ้น ในการวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยนจะใช้ข้อมูลทางด้านอุตสาหกรรมในเรื่อง การจ้างงาน ผลผลิต มูลค่าเพิ่ม หรือรายได้ เป็นต้น

-แบบจำลองฐานการส่งออกของนอร์ทและทีโบท์กล่าวว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคขึ้นอยู่กับการส่งสินค้าออก แต่มีข้อจำกัดคือ ใช้ได้กับระบบเศรษฐกิจขนาดเล็กเท่านั้น

2.5 ทฤษฎีขั้วการพัฒนา หรือ ขั้วความเจริญ[14]

ทฤษฎีขั้วการพัฒนา หรือ ขั้วความเจริญ มีแนวความคิดที่ว่า การเจริญเติบโตไม่ได้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่ง และไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีทันใดแต่จะเกิดขึ้นในจุดหรือในขั้วของการพัฒนาและจะมีอัตราความเจริญเติบโตแตกต่างกันไป การเจริญเติบโตนี้จะกระจายออกไปโดยผ่านช่องทางต่าง ๆ และจะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมแตกต่างกันไปด้วย การเจริญเติบโต (Growth) เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมไปสู่สภาพใหม่ ดังนั้น Growth Poles จะเป็นตัวนำให้เกิดความเจริญในภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคที่ล้าหลังจึงขึ้นอยู่กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคว่าเป็นอย่างไร

Perroux เป็นผู้ที่กล่าวถึง Growth Poles คนแรกในปี 1955 โดยกล่าวถึง ศูนย์กลางความเจริญในแง่ที่เป็นที่รวมของอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัว(Propulsive Industry) ซึ่งจะทำให้เกิดแรงดึงเข้าสู่ศูนย์กลาง ดังนั้น Growth Poles ของ Perroux คือ เมืองขนาดใหญ่ เจริญเติบโตเร็ว และมีความเกี่ยวโยงกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ อย่างสูง Propulsive Industry จะสร้างแรงดึงที่ทำให้เกิดความเจริญเติบโตและ

---

[14]ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, "เศรษฐศาตร์ภูมิภาค," เอกสารประกอบคำสอนภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง,2535.(อัดสำเนา).

กระจายความเจริญนั้นออกไปในพื้นที่ หรือภาคที่ด้อยกว่า ทั้งนี้เนื่องมาจาก ความได้เปรียบในด้านที่ตั้งและผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อันเนื่องจากเป็นที่รวมของอุตสาหกรรมและประชากรที่มีลักษณะต่างๆ กัน (Heterogeneous Population)

ปัจจัยที่ทำให้เกิด Propulsive Industry คือ ปัจจัยทางด้านผู้ประกอบการและการนำเอาเทคโนโลยี่มาใช้ (Technological Innovation) ในการประกอบอุตสาหกรรม ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง อันเนื่องมาจาก ความประหยัดจากภายนอกและการประหยัดจากขนาด และการที่อุปสงค์ต่อสินค้าอุตสาหกรรมเหล่านี้มีความยืดหยุนสูง และถ้ามีการเปลี่ยนแปลงในรายได้ (High income elasticties of demand for their output)

ดังนั้นGrowth Poles ของ Perroux ควรจะเป็นเมืองที่ใหญ่พอ มีการเจริญเติบโตค่อนข้างเร็ว และมีการเชื่อมโยงติดต่ออย่างใกล้ชิดกับพื้นที่อื่นๆ ในแง่ของความเชื่อมโยงทางอุตสาหกรรมและระบบโครงข่าย และได้มีนักวิชาการท่านอื่น ๆ ให้ความหมายของคำว่า"ขั้วการพัฒนาหรือขั้วความเจริญ" ได้ดังนี้

J.R.Boucleville ให้คำจัดกัดความไว้ว่า คือ กลุ่มของอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวตั้งอยู่ในเขตเมืองและชักนำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจพัฒนามากขึ้นตลอดทั่วเขตที่มีอิทธิพลถึง

V.Nichols ให้ความหมายไว้ว่า เป็นเขตเมืองศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถเจริญเติบโตขึ้นด้วยตนเองจนถึงระดับที่ความเจริญเติบโตนี้ได้กระจายออกไปยังภูมิภาคที่เป็นขั้ว และในที่สุดกระจายไปยังภูมิภาคอื่น ๆ ที่ด้อยพัฒนาของประเทศด้วย

J.R.Lasuen ให้ความหมายไว้คือ กลุ่มอุตสาหกรรมกลุ่มใหญ่ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมากในเรื่องปัจจัยการผลิต-ผลผลิต(Input - Output) การเชื่อมโยงกัน(Linkages)กับอุตสาหกรรมนำอุตสาหกรรมหนึ่ง (A Leading Industry) และรวมกันเป็นกลุ่มอยู่บริเวณเดียวกันกลุ่มอุตสาหกรรมที่จะมีการเปลี่ยนแปลงและเจริญเติบโตรวดเร็วกว่า อุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกขั้วการพัฒนาหรือ ขั้วความเจริญ

ทฤษฎีนี้สนับสนุนให้มีการลงทุนในอุตสาหกรรมในเขตเมือง ทั้งนี้เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยเชื่อว่าความเจริญเติบโตจะกระจายจากภูมิภาคที่เจริญแล้วไปยังภูมิภาคที่ล้าหลังได้เองในที่สุด

ลักษณะของเมืองที่เป็นขั้วความเจริญเป็นเมืองที่มีอิทธิพลเหนือเมืองอื่นรอบๆ มีระดับของการพัฒนาสูงกว่า มีอัตราการเพิ่มประชากรสูง การจ้างงานสูงกว่าในระดับภูมิภาคนอกจากจะเกี่ยว

ข้องกับทางเศรษฐกิจแล้วยังพิจารณาถึง ปัจจัยทางด้านสังคม สถาบันองค์การและการเมืองเข้ามาด้วย แต่เน้นหนักทางด้านเศรษฐกิจและพื้นที่มากกว่า

ตามแนวความคิดของทฤษฎีนี้ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือและการกำหนดนโยบายในการพัฒนาภาคในประเทศต่าง ๆ ทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา สำหรับประเทศไทยก็ได้นำเอาแนวความคิดนี้มาใช้เหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากการประกาศกำหนดให้เมืองใหญ่ตามภาคต่าง ๆ เป็นเมืองหลัก เพื่อทำหน้าที่กระจายความเจริญออกไปสู่ภูมิภาค ตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และในฉบับที่ 5 ก็ได้กำหนดให้เมืองใหญ่รองลงมาเป็นเมืองรองของภาค เพื่อทำหน้าที่ช่วยกระจายความเจริญ รองจากเมืองหลักอีกทีหนึ่งเพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระจุกตัวอยู่เพียงเมืองๆ เดียวของภูมิภาค จนทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาได้ สำหรับพื้นที่ศึกษาที่เลือกมาทำการศึกษาในครั้งนี้ ปรากฏว่า เป็นเมืองหลักและเมืองรองของภาคตะวันออก ซึ่งก็คือจังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง ตามลำดับ มีหน้าที่สำคัญในแผนพัฒนาฯ ของเมืองหลักในภาคตะวันออก คือ ช่วยลดความแออัดของกรุงเทพมหานคร อันเนื่องมากจากเมืองหลักหรือจังหวัดชลบุรีมีแนวโน้มการเจริญเติบโตที่สูงมาก และรูปแบบการพัฒนานั้นมิใช่ทางการเกษตร หากแต่เป็นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ

2.6 วิธีวิเคราะห์ทางสถิติที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาตัวชี้วัดการเจริญเติบโตของเมืองนั้น ต้องการที่จะหาความสัมพันธ์ของตัวแปรทางด้านต่าง ๆ ไม่ว่าทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและประชากร ที่มีต่อการเจริญเติบโตของเมือง เพื่อที่จะได้ตัวชี้วัดที่มีความสำคัญและสามารถบอกถึงความเจริญเติบโตของเมืองที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองและภูมิภาคต่อไป

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงพิจารณาการวิเคราะห์ทางสถิติแบบต่าง ๆ แล้วเห็นว่า ควรจะใช้วิธีการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) มาสร้างแบบจำลอง (Model) ที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ กับการเจริญเติบโตของเมือง เนื่องจากการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณนี้ เป็นการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามและตัวแปรอิสระที่มีมากกว่า 1 ตัว โดยมีจุดประสงค์ก็เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรตามด้วยตัวแปรอิสระ และเพื่อศึกษาว่า มีตัวแปร

อิสระตัวใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรตามและมีความสำคัญสัมพันธ์กันอย่างไรแค่ไหน ซึ่งสามารถนำไปสู่การพยากรณ์หรือการประมาณค่าตัวแปรตามนั้นได้

2.6.1 เหตุผลในการเลือกวิธีการวิเคราะห์แบบ Multiple Regression

วิธีการวิเคราะห์ทางสถิติมีหลายวิธีในการลดจำนวนตัวแปร ซึ่งก็มีการวิเคราะห์ปัจจัย(Factor Analysis)[15]วิธีการหนึ่ง ซึ่งเป็นเทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัว (Multivariate Statistical technique) โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

เป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1.ลดจำนวนตัวแปร(ข้อมูล)ให้น้อยลง เปลี่ยนสภาพตัวแปรให้เป็นปัจจัยที่สามารถอธิบายการผันแปรของตัวแปรให้ได้มากที่สุด

2.เป็นการยืนยันการทดสอบความถูกต้องของมาตรวัด (Confirmatory factor analysis)

วัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์ปัจจัยมี 4 ข้อ คือ

1.ศึกษาการรวมกลุ่มของตัวแปร

2.กำหนดน้ำหนักเชิงสัมพันธ์ของตัวแปรที่นำมาใช้ในการสร้างมาตรวัดประกอบ

3.เพื่อแก้ไขปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระด้วยกัน คือ ข้อจำกัดที่ห้ามมิให้ตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์กันมาก

4.เพื่อยืนยันความถูกต้องของแบบแผนการให้น้ำหนักของตัวแปรที่นำมาสร้างมาตรวัด

ซึ่งการวิเคราะห์ปัจจัยนั้นยังมีข้อบกพร่องหลายประการที่ทำให้ไม่เลือกมาใช้ในการศึกษานี้ ข้อบกพร่องของวิธีการวิเคราะห์ปัจจัย มีดังนี้

1.มาตรวัดที่สร้างขึ้นมานั้นควรรวมตัวแปรต่าง ๆ เข้าด้วยกันหรือไม่

2.การให้น้ำหนักของตัวแปรเหล่านั้นมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือหรือไม่

3.ในปัจจัยแต่ละปัจจัยนั้น ตัวแปรที่รวมเข้าด้วยกันแต่ละตัวควรมีน้ำหนักเชิงสัมพันธ์อย่างไร

---

[15]สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรรณิการ์ สุขเกษม, เทคนิคทางสถิติชั้นสูงสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล เล่ม 1 การวิเคราะห์ปัจจัยและการจัดกลุ่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,2533), หน้า 9-16.

แม้ว่าจะสามารถลดจำนวนตัวแปรได้เช่นเดียวกัน แต่วิธีการวิเคราะห์ปัจจัยยุ่งยากและซับซ้อนกว่าการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ และการวิเคราะห์ปัจจัยก็ไม่สามารถดูแนวโน้มในอนาคตหรือทำนายอนาคตได้เหมือนการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

2.6.2 ประโยชน์สำคัญของการวิเคราะห์แบบ Multiple Regression[16] มีดังนี้

1.ใช้ในการคำนวณเพื่อตั้งสมการทำนาย เมื่อ X หรือตัวแปรอิสระมีมากกว่าหนึ่งตัว

2.ใช้ในการสำรวจหาตัวแปรอิสระ พวกที่สำคัญที่สุดเพื่อใช้สำหรับคำนวณสมการทำนายในกรณีที่มี X อยู่เป็นจำนวนมาก

3.ในการทดลองหรือทดสอบบางอย่างโดยมุ่งศึกษาว่ามีตัวแปรอิสระอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรตาม Y และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร แค่ไหน

2.6.3 ข้อจำกัดของการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ[17]

ความถูกต้องของการเสนอผลการอ่าน และการตีความหมายของผลที่ได้จากการวิเคราะห์นอกจากจะต้องทำให้ถูกรูปแบบของวิธีการวิเคาระห์แล้วยังต้องคำนึงถึงมาตราฐานต่าง ๆ ที่กำกับการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ ซึ่งจะละเมิดไม่ได้หากมีการละเมิดเกิดขึ้นไม่ว่าข้อใดข้อหนึ่งก็จะทำให้ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ไม่ถูกต้อง ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบข้อจำกัดเหล่านี้ ตลอดจนแนวทางในการทดสอบและการแก้ปัญหามิให้มีการละเมิดเกิดขึ้นได้ ข้อจำกัดดังกล่าว คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามและตัวแปรอิสระต้องเป็นความสัมพันธ์เชิงเส้น
2. ค่าส่วนเหลือมีการกระจายแบบสุ่มและเป็นอิสระไม่สัมพันธ์กับตัวแปรใดๆ
3. ตัวแปรอิสระไม่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด

---

[16]จรัญ จันทลักขณา,สถิติวิธีวิเคราะห์และวางแผนงานวิจัย,(กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 284.

[17]สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรรณิการ์สุขเกษม,การวิเคราะห์การถดถอย : แนวความคิด วิธีการและการประยุกต์ใช้,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง,2536),5 : 43-44.

4. ตัวแปรอิสระทั้งหลายจะต้องไม่มีความสัมพันธ์กันมาก

5. ตัวอย่างจะต้องมีจำนวนมากกว่าตัวแปรอิสระอย่างน้อย 5 เท่า

2.6.4 ข้อควรคำนึงในการเลือกตัวแปรอิสระ[18]

การเลือกตัวแปรอิสระในแบบจำลอง ควรคำนึงถึงหลักสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ตัวแปรอิสระทุกตัวในสมการถดถอย ต้องมีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามในเชิงเหตุและผล โดยเฉพาะการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาเดียว(Cross-Scotional Data) ต้องระวังปัญหานี้ให้มาก เพราะการระบุความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามนั้น อย่างน้อยในเรื่องของ Logic ตัวแปรอิสระย่อมต้องเกิดขึ้นก่อนตัวแปรตามเสมอหรืออาจเกิดขึ้นพร้อมกันก็ได้ แต่จะเกิดขึ้นภายหลังตัวแปรตามไม่ได้นอกจากนี้ต้องใช้หลักฐานอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น หลักฐานทางทฤษฎี ทางวิชาการหรืองานวิจัย ช่วยสนับสนุนด้วยจะทำให้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2. ตัวแปรอิสระทุกตัวในสมการถดถอยควรเป็นตัวแปรที่คิดว่า มีอิทธิพลต่อตัวแปรตามอย่างมากเท่านั้น เพราะโดยความเป็นจริงแล้วตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม นอกเหนือจากการทดลองมีอยู่มากมายผู้วิจัยจึงต้องคัดเลือกเฉพาะตัวแปรที่มีความสำคัญจริงๆ มาวิเคราะห์ นอกจากนี้ตัวแปรอิสระทุกตัวที่ใส่ในสมการถดถอย จะต้องไม่มีความสัมพันธ์กันเลยหรืออาจมีความสัมพันธ์กันน้อยมาก กรณีที่ตัวแปรอิสระที่เกี่ยวข้องมีหลายตัว อาจเป็นไปได้ว่าตัวแปรอิสระบางตัวมีความสัมพันธ์กันสูงมากภาวะการณ์เช่นนี้เรียกว่าเกิด Multicollinearity ขึ้น ภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ สัมประสิทธิ์เส้นถดถอยสุทธิในสมการเส้นถดถอยเชิงพหุจะเป็นสิ่งที่ยากต่อการตีความหมาย เพราะความหมายของสัมประสิทธิ์เส้นถดถอยสุทธิจะไม่ชัดเจนเหมือนในกรณีที่ตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์กัน

---

[18]จันทิพย์ ตีรถะ, "รายงานการวิเคราะห์-แปลผล(การวิเคราะห์การถดถอย)", คณะสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยามหิดล,2535, หน้า 1.

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา และงานวิจัยที่มีวิธีการวิเคราะห์แบบเดียวกัน

2.7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา[19]

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับมอบหมายจากสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ให้ศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่บริเวณอ่าวไทยตอนบนและชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางที่จะใช้เป็นพื้นฐานในการจัดทำนโยบายพัฒนาและจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7

เนื่องจากพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่สำคัญอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาและปฏิบัติการอย่างจริงจังมาตั้งแต่ปี 2524 โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่แถบนี้ให้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อสนับสนุนการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบและเป็นศูนย์อุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ อย่างสมบูรณ์ ผลจากการพัฒนาจะทำให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกนี้กลายเป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศโดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพมหานคร และที่สำคัญคือ พื้นที่นี้จะเป็นแหล่งสร้างงานที่สำคัญซึ่งทำให้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ เดินทางเข้ามาทำงาน

แม้ว่าการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจะทำประโยชน์มหาศาลให้แก่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่อยู่ในพื้นที่นี้ แต่ก็มีผลกระทบหลายด้านที่จะมีต่อระบบเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องคำนึงถึงในการวางแผนปฏิบัติการ เพื่อที่จะให้การพัฒนาที่จะเกิดขึ้นได้ประโยชน์สูงสุด

---

[19]สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.โครงการวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่บริเวณอ่าวไทยตอนบนและชายฝั่งทะเลตะวันออก.(กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์,2534),หน้า 41-43.

จากผลการศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. แนวโน้มของปัญหา

1)ราคาที่ดินสูงขึ้น เกษตรกรขายที่ดินทำให้ที่ดินบางส่วนไม่มีการใช้ประโยชน์ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตจากการทำงานเกษตรกรรมไปสู่สภาพการทำงานแบบอุตสาหกรรม หรือทำงานในโรงงานซึ่งมีสภาพการดำเนินชีวิตแตกต่างจากที่เคยชินกันมานาน อันจะนำไปสู่ปัญหาทางด้านภาพจิต

2)จะเกิดการอพยพเข้าของแรงงานต่างถิ่นเข้าสู่จังหวัดมากขึ้นซึ่งแรงงานส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งโอกาสในการเข้าทำงานจะมีจำกัด

3)การพัฒนาโครงการพื้นฐาน เพื่อรองรับการขยายตัวของพื้นที่อุตสาหกรรมจะมีปัญหาคือ เจริญไม่ทันต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม

4)จะเกิดปัญหาการเหลื่อมล้ำกันของบริการโครงสร้างทางสังคม ที่ให้แก่ ผู้บริโภคระดับสูงและผู้บริโภคระดับต่ำ

5)การพัฒนาการท่องเที่ยวจะพุ่งเข้าสู่พื้นที่ที่มีศักยภาพสูง และอย่างรวดเร็วจนจะทำให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

6)ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมากเกินไป อาจทำให้ความสำนึกที่มีต่อชุมชนลดน้อยลง ประชาชนขาดความรู้สึกร่วมกัน หรือขาดความรู้สึกภูมิใจในท้องถิ่นของตนเท่าที่ควร

7)การพัฒนาทางเทคโนโลยีจะเจริญรวดเร็ว ในขณะที่การปรับตัวของแรงงานเป็นไปอย่างช้า ๆ ทำให้เกิดปัญหาทางด้านแรงงานที่มีคุณภาพ

8)ถ้าการควบคุมมลภาวะอันจะเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรจะเกิดขึ้นอย่างรุนแรง และจะเกิดปัญหาการขัดแย้งกันระหว่างภาคโรงงานอุตสาหกรรมและประชาชนในพื้นที่

9)ความเจริญอันจะได้มาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม จะทำให้มีคนจำนวนมากเข้าสู่พื้นที่ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นอย่างรุนแรง คือ ปัญหาด้านสาธารณสุข และโรคภัยต่าง ๆหลายชนิดที่เรียกได้ว่า เป็นโรคอันมีมูลเหตุมาจากความเจริญ ได้แก่ โรคทางเพศสัมพันธ์ โรคระบาดจากเชื้อไวรัส โรคความดัน-โลหิตสูง โรคหัวใจ ตลอดจนโรคที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตจะมีแนวโน้มสูงขึ้น

2. ข้อเสนอแนะแนวทางในการวางแผน จะต้องพิจารณาถึงหลักการสำคัญบางประการ คือ

1)ประชากรในพื้นที่ควรมีความเป็นอยู่ในระดับที่น่าพอใจ

2)ภาระในการรับการขยายตัวของประชากรจะต้องมีการกระจายอย่างเหมาะสมระหว่างรัฐในส่วนรัฐบาลกลาง การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน

3)การสนองความต้องการของชุมชนในด้านต่างๆ จะต้องอยู่ในระดับที่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาของธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวางแผนพัฒนา

1)จะต้องมีมาตรการในการสกัดกั้นการเจริญเติบโตของธุรกิจการค้าที่ดินอย่างไร้เหตุผล ซึ่งจะทำให้คนกลุ่มน้อยได้รับประโยชน์ ในขณะที่ผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่าไม่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์นั้น อาจจะใช้วิธีการทางกฎหมายเพื่อการสกัดกั้นดังกล่าว

2)จะต้องเน้นนโยบายและแผนเกี่ยวกับการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างเต็มที่ในพื้นที่นี้

3)จะต้องมีนโยบายเพื่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้ลงไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง โดยเน้นทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

4)จะต้องวางแผนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคควบคู่กับการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และจะต้องเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในการร่วมจัดการพัฒนาระบบนี้

5)ทางด้านการท่องเที่ยว นอกจากจะมีนโยบายส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวมากขึ้นในพื้นที่แล้ว สิ่งที่จะต้องคำนึงถึง คือ การจัดการให้การส่งเสริมหรือการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้นเป็นไปอย่างมีคุณภาพ เครื่องมือสำคัญที่จะต้องนำมาใช้คือ กฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่จะต้องครอบคลุมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง และมีผลทางด้านการปฏิบัติ

6)จะต้องปลุกจิตสำนึกทางด้านประวัติศาสตร์และความสำคัญของท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในระบบการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียน และจะต้องมีการรณรงค์อย่างกว้าง ขวางเพื่อให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนโดยจะต้องกำหนดเป็นนโยบายในระดับชาติ

7)กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับการเผยแพร่และจะต้องมีมาตรการที่ทำให้กฎหมายมีอำนาจในทางปฏิบัติได้จริง

8)จะต้องมีการวางแผนเพื่อรองรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นทางด้านการสาธารณสุขให้ได้ผลแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ที่การพัฒนาอุตสาหกรรมสูง

2. งานวิจัยที่มีวิธีการวิเคราะห์แบบเดียวกัน[20]

จากงานวิจัยเรื่องโครงการศึกษาเพื่อวางกรอบนโยบายการพัฒนาเมือง(NATIONAL URBAN DEVELOPMENT POLICY FRAMEWORK) จัดทำโดย TDRI. (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) และ UNDP. (สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ) ซึ่งมีกองประสานการพัฒนาเมือง นักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแกนประสานงาน เป็นรายงานการศึกษาอิทธิพลจากต่างประเทศที่มีต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะผลกระทบจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมส่งออกต่อการพัฒนาเมืองมีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอมาตรการและแผนพัฒนาที่จะส่งเสริมให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ไปสู่ความเป็นสากลพร้อมกับการวางแนวทางอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในเขตเมืองมิให้เสื่อมโทรม

รายงานวิจัยฉบับนี้ แบ่งการศึกษาออกเป็น 8 ส่วน คือ

การศึกษาที่ 1 การศึกษาด้านบทบาทของการพัฒนาเมืองต่อการพัฒนาประเทศ

การศึกษาที่ 2 การศึกษาด้านการกระจายตัวประชากร การจ้างงาน และระบบชุมชนเมือง

การศึกษาที่ 3 การศึกษาด้านภาวะเศรษฐกิจ ระหว่างภูมิภาคและผลของการพัฒนาเมือง

การศึกษาที่ 4 การศึกษาด้านการคลังและการระดมทุนเพื่อการพัฒนาเมือง

การศึกษาที่ 5 การศึกษาการประสานการพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล และการใช้ที่ดิน : กฎระเบียบและองค์กรในการพัฒนาเมือง

การศึกษาที่ 6 การศึกษาด้านการพัฒนาคนจนเมือง

การศึกษาที่ 7 การศึกษาด้านการจัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเมือง

การศึกษาที่ 8 ข้อเสนอแนะด้านกลยุทธ์ในการพัฒนาเมือง และแผนการลงทุน ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2534-2539)

เป็นที่ทราบกันดีว่า ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่เศรษฐกิจขยายตัวเร็วที่สุดในโลก นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2529 เป็นต้นมา เนื่องจากการที่ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจ การขยายตัวทางเศรษฐกิจไทยเริ่มจากอุตสาหกรรมการส่งออกมากกว่าการพึ่งพา

---

[20]Office of the National Economic and Social Development Board,National urban development policy framework,(Bangkok : [s.l],1992),2 vol.,p. 1-29.

ผลิตผลทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว และจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยสำคัญอื่น ๆ อีก อาทิเช่น นโยบายการคลัง การลงทุนทั้งภายในและต่างประเทศ แรงงานมีการศึกษาที่ดีขึ้น และการขยายตัวของการท่องเที่ยว ซึ่งจะนำให้เศรษฐกิจของไทยก้าวไปสู่ความเป็นสากลมากขึ้น

จากรายงานยังได้กล่าวอีกว่าอุปสรรคสำคัญที่อาจขัดขวางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยคือ ปัญหาและข้อจำกัดเรื่องโครงสร้างบริการพื้นฐานในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลที่ยังขาดแคลนอยู่ อาทิเช่นถนน โทรคมนาคม การประปา ระบบการระบายน้ำเสีย และระบบการขนส่ง ที่ก่อให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล อันเป็นผลมาจากความแออัด คับคั่งและปัญหามล-ภาวะที่เป็นพิษ ดังนั้นในการลดแรงกดดันของปัญหานี้ คือ ภาครัฐบาลควรดำเนินกลยุทธที่สำคัญ 3 ประการ คือ กลยุทธประการแรก ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและการสร้างโครงสร้างบริการพื้นฐานหลัก ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กลยุทธประการที่ 2 คือ การสร้างโครงสร้างบริการพื้นฐานต่างๆ ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก(พชอ.) ซึ่งจะเป็นพื้นที่รองรับอุตสาหกรรมจากกรุงเทพมหานคร และพื้นที่นี้จะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑล บริเวณนี้จะเป็น"หน้าต่าง" สำหรับการค้าอีกแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งคาดว่าจะมีท่าเรือและสนามบินพาณิชย์ที่ดี ตลอดจนมีระบบโทรคมนาคมและการขนส่งที่จะเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯและปริมณฑล กับพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจจะดึงดูดการลงทุนบางประเภทออกจากเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การชะลอการก่อสร้างหรือปรับปรุงบริการพื้นฐานเหล่านี้จะก่อให้เกิดผลเสียต่อการดำเนินธุรกิจในเขตนครหลวงด้วย กลยุทธประการสุดท้าย คือ การสร้างเครือข่ายภูมิภาค(Reginal networks) อันจะช่วยส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่างๆ แทนที่จะมากระจุกตัวอยู่ในแถบรอบกรุงเทพมหานครและปริมณฑล แนวความคิดเรื่องนี้เป็นการวางแผนการสร้างโครงข่ายการให้บริการด้านกายภาพและสังคมสำหรับศูนย์กลางชุมชนเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีลักษณะของการพัฒนาคล้ายกับชุมชนเมืองในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลซึ่งศูนย์ชุมชนในภูมิภาคเหล่านี้จะเป็นพื้นที่แหล่งใหม่สำหรับโรงงานหรืออุตสาหกรรมทางการเกษตรและจะเป็นตัวกระตุ้นให้เศรษฐกิจ ในภูมิภาคเติบโตต่อไปในอนาคต การศึกษาส่วนที่ 3 ของงานวิจัยฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างภูมิภาค และผลที่มีต่อการพัฒนาเมืองในภาคต่าง ๆ และเน้นการศึกษาทางด้านการพัฒนาจัดลำดับความ สำคัญของเมืองและจัดหากลยุทธในการจัดทำเครือข่ายในการพัฒนาภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

เนื่องจาก อิทธิพลของความเป็นเมืองของกรุงเทพมหานครที่ได้แผ่ขยายออกไปสู่จังหวัดโดยรอบนั้น ยังได้แผ่ลามต่อเนื่องไปยังจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรีทางด้านทิศเหนือ ราชบุรีและกาญจนบุรี ทางด้านทิศตะวันตก และทางด้านทิศตะวันออกต่อเนื่องจากจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ไปจนถึงระยอง ดังนั้น ในบทที่ 5 (ของการศึกษาที่ 3)ได้ศึกษาเรื่อง "โครงร่างนโยบายเมืองและภูมิภาค" (Toward an Urban and Reginal Policy Framework) ซึ่งมีการศึกษาด้านการพัฒนาจัดลำดับความสำคัญของเมือง อันจะชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงลำดับความสำคัญของเมือง โดยเน้นเรื่องของเครื่องชี้วัดหรือตัวชี้วัด ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพของการเปลี่ยนแปลงชุมชนศูนย์กลางของเมืองต่างๆและความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ทั้งในส่วนของภาคมหานครและภาคอื่น ๆ ของประเทศ

วิธีการวิเคราะห์เพื่อจัดลำดับความสำคัญของเมืองในประเทศไทยนั้น เป็นขั้นตอนแรกของกลยุทธในการสร้างเครือข่ายภูมิภาค(Reginalnetworks)ส่วนการวิเคราะห์ระดับการพัฒนาภูมิภาคและเมืองนี้ จะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงมาตรฐานของการกินอยู่ของประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งประเทศไทย

จุดประสงค์ของการชี้ถึงศักยภาพของภูมิภาคคือ 1.เพื่อชี้ถึงศักยภาพการพัฒนาของ Hinterand 2. เพื่อบอกหน้าที่และบทบาทของแต่ละเมือง ซึ่งข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์นั้นจะเป็นข้อมูลในระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด ตัวแปรที่ใช้วัดเป็นตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจและสังคม 20 ตัวแปร ดังต่อไปนี้

1.รายได้ผลิตภัณฑ์จังหวัดเฉลี่ยต่อบุคคล

2.รายได้ผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ยต่อบุคคล

3.การบริโภคน้ำมันต่อบุคคล

4.อัตราการบริโภคไฟฟ้าเฉลี่ยต่อบุคคล

5.อัตราเงินฝากของธนาคารพาณิชย์เฉลี่ยต่อบุคคล

6.อัตราเงินกู้ของธนาคารพาณิชย์เฉลี่ยต่อบุคคล

7.อัตราการเติบโตของผลิตภัณฑ์จังหวัด

8.ร้อยละพื้นที่ชลประทานในแต่ละจังหวัด

9.จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ

10.ร้อยละของประชากรเมือง

11.อัตราค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยรายวัน

12.ร้อยละของจำนวนแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมต่อประชากรทั้งหมด

13.ร้อยละของจำนวนลูกจ้างต่อประชากรทั้งหมด

14.ความหนาแน่นประชากรต่อพื้นที่ใช้สอย

15.ร้อยละของปริมาณการจราจรบนถนน

16.ร้อยละของรายได้เทศบาลต่อประชากรในเขตเทศบาล

17.จำนวนเตียงในโรงพยาบาลต่อประชากร 1,000 คน

18.จำนวนแพทย์ต่อประชากร 1,000 คน

19.จำนวนคู่สายโทรศัพท์ต่อประชากร

20.ปริมาณน้ำประปาผลิตต่อประชากร

ตัวแปรทั้ง 20 ตัวนี้ กำหนดให้น้ำหนักเท่ากันและสมมุติให้ตัวแปรแต่ละตัวเป็นอิสระต่อกัน ในการวิเคราะห์ได้ใช้วิธีการการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Mutiple Regression Analysis) เพื่อเลือกกลุ่มของตัวแปรอิสระที่สำคัญ โดยกำหนดให้ มูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดที่แท้จริงต่อบุคคล(Real per capita GPP.) เป็นตัวแปรตาม

จากการวิเคราะห์ สรุปผลที่ได้ คือ กลุ่มตัวแปรที่สำคัญและมีความสัมพันธ์กับมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดที่แท้จริงต่อบุคคลซึ่งนำมาใช้เป็นตัวชี้วัดในการจัดกลุ่มจังหวัดที่มีการพัฒนาของประเทศไทย กลุ่มตัวแปรที่ได้จากการวิเคราะห์มี 6 ตัวแปร คือ ความหนาแน่นประชากรต่อพื้นที่ใช้สอย รายได้ผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ยต่อบุคคล ร้อยละของจำนวนลูกจ้างต่อประชากรทั้งหมด จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ ร้อยละของรายได้เทศบาลต่อประชากรในเขตเทศบาล และจำนวนเตียงในโรงพยาบาลต่อประชากร 1,000 คน จากนั้นก็นำตัวแปรทั้ง 6 มาให้ค่าน้ำหนักและมาจัดเรียงลำดับค่ามากไปค่าน้อย ซึ่งได้ 10 อันดับ(จังหวัด)สูงสุด และ 10 อันดับ(จังหวัด)ต่ำสุดของการพัฒนาในประเทศไทย ดังนี้

10 จังหวัดสูงสุด	10 จังหวัดต่ำสุด
1.กรุงเทพมหานคร	1.เลย
2.สมุทรปราการ	2.บุรีรัมย์
3.ปทุมธานี	3.ร้อยเอ็ด
4.ชลบุรี	4.ชัยภูมิ
5.สระบุรี	5.กาฬสินธุ์
6.ภูเก็ต	6.มหาสารคาม
7.สมุทรสาคร	7.ศรีสะเกษ
8.กาญจนบุรี	8.นครพนม
9.พังงา	9.มุกดาหาร
10.ตาก	10.ยโสธร

ผลจากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้จากการให้ค่าน้ำหนัก และไม่ได้ให้ค่าน้ำหนักนั้น ได้ผลไม่แตกต่างกันมาก แต่อย่างไรก็ตามจังหวัดที่มีการพัฒนาต่ำนั้นควรจะได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐบาลเพื่อให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

I17101074